

Dominee Nicolaas Beets: “De familie Kegge” (1851) in het perspectief van de afschaffing van de slavernij

WIM RUTGERS

University of Curaçao

Jan Noorduynweg 111
Willemstad, Curaçao

wim_rutgers@hotmail.com

Reverend Nicolaas Beets: “The family Kegge” (1851) in the context of the abolition of slavery

Abstract: Edward W. Said, *Culture and Imperialism* (1993) offers opportunities for re-reading and re-interpretation of canonical historical literary works by way of focussing on the relation between culture and empire. Nicolaas Beets, “De familie Kegge,” seems to be a good example for this “contrapuntal reading.” The short novel protests in a mild way against slavery and behaviour of slave owners and plantation owners in the Caribbean. In later work Beets proves to have become a fierce anti-slavery advocate, an aspect of his work that until now is hardly ever discussed and has been neglected in traditional criticism.

Keywords: Dutch literature in the 19th century; Edward W. Said; contrapuntal reading; Caribbean sugarplantations; slavery and anti-slavery movement in the Netherlands; imperialism; interpretation problems; canon

In zijn *Culture and Imperialism* (1993) pleit Edward W. Said voor een vorm van “contrapuntal reading” waaronder hij een leeswijze verstaat die niet alleen aan het literaire werk zelf recht doet, maar dit ook en vooral plaatst binnen zijn cultureel historische context, met name die van het Westerse imperialisme: “My method is to focus as much as possible on individual works, to read them first as great products of the creative or interpretative imagination, and then to show them as part of the relationship between culture and empire” (Said 1994: xxiv).

De Curaçaose auteur Frank Martinus Arion had al op 21 mei 1991 aan het Institut Néerlandais van de Universiteit van Parijs in een Multutuli-lezing gepleit voor het herlezen van Europese canonieke werken vanuit een soortgelijk oogpunt, waarbij hij onder meer het bekende verhaal “De familie Kegge” uit Hildebrands *Camera Obscura* als getuige aanvoerde:

Wie de familie Kegge van dominee Nicolaas Beets oftewel Hildebrand niet alleen ziet als een uit de hemel gevallen stuk koddigheid op zich, moet toch ontdekken dat hier stelling genomen werd tegen zekere lichtgewicht figuren, die zich met arbeid van anderen in de koloniën wisten te verrijken om daarna in het moederland een air van grand seigneur aan te nemen. (Martinus Arion 2009: 63-89)

Wat levert Saïds “contrapuntal reading” van dit bekende verhaal en deze visie van Frank Martinus Arion op? Is “De familie Kegge” vanuit dat interpretatiekader misschien een anti-imperialistisch en anti-koloniaal verhaal? Ten dele, zal blijken, want de verteller kadert zijn kritiek op de ex-koloniaal veel breder in als een kritiek in het algemeen op de parvenu en de personen die meer willen schijnen dan ze zijn, en verdedigt de ware aristocratie die hij zowel in Nederland aantreft in de persoon van baron Van Nagel en diens dochter Constance als in de geestesadel van de oude in West-Indië geboren en getogen grootmoeder E. Marrison, de meest Caribische van de familie Kegge. “De familie Kegge” is in essentie geen anti-koloniaal verhaal omdat het geen rechtstreekse kritiek op het koloniale systeem verwoordt en omdat de daaraan gekoppelde slavernij in West-Indië niet meer dan in enkele details aan de orde gesteld wordt. Martinus Arion wijst er daarom terecht op dat het verhaal een stellingname is tegen “lichtgewicht figuren” die zich in de kolonie hebben verrijkt en na repatriëring mooi weer spelen met de door de arbeid van anderen verworven rijkdom.

Al in 2000 was Jacqueline Bel ten aanzien van haar analyse tot een vergelijkbare conclusie gekomen in haar “*Mansfield Park* versus de *Camera Obscura*: ‘De familie Kegge’ als koloniaal verhaal,” als ze schrijft: “kennelijk presenteert Beets een weinig omstreden beeld van de Nederlandse koloniaal: deze is een parvenu” en “Hildebrands kritiek op de koloniaal past binnen een algemeen gevoeld ongemak dat in de Nederlandse literatuur te bespeuren valt waar het gaat om het bezit van de koloniën” (Bel 2000: 384-385). Het is tegen dat “weinig omstreden beeld” en niet meer dan “een gevoel van ongemak” waartegen Martinus Arion zich verzet in zijn verdediging van Beets tegen de heersende literatuurkritiek en haar veronachtzaming – het niet kunnen zien of niet willen zien, Martinus Arion spreekt van “vooordeel” en “zelfcensuur” van de critici (Martinus Arion 2009: 63-64) – van het koloniale thema in Beets’ werk.

Hildebrand publiceerde "De familie Kegge" in de uitgave van de *Camera Obscura* van 1851, maar dateerde het op het veel eerdere jaartal 1840. Het is pas in later jaren dat de auteur zich onomwonden zal uitspreken tegen het systeem van slavernij, op het moment dat de discussie over de onhoudbare misstand van de slavernij dominant was geworden. De slavenhandel was al in 1807 verboden door de Engelsen; de emancipatie in de Nederlandse koloniën vond pas in 1863 plaats.

Frank Martinus Arion (2009: 63-90) merkt op dat Nicolaas Beets lid was van de in 1853 opgerichte tweede Maatschappij ter Bevordering van de Afschaffing van de Slavernij, een gegeven waarover hij zegt dat "in geen enkel school- of studieboek over de Nederlandse literatuur, in geen enkele bloemlezing" tegengekomen te zijn. Nicolaas Beets (1814-1903) wordt immers gewoonlijk gerangschikt onder de Nederlandse romantici in zijn vroege werk, onder de humoristen in het latere en tenslotte als bekende en beroemde vertegenwoordiger van de didactiserende en moraliserende domineespoëzie van de 19^e eeuw.

Afkomstig uit de burgerij – zijn vader was drogist – was hij door het huwelijk met jonkvrouw Aleida van Foreest en later na het overlijden van zijn echtgenote, door het huwelijk met de jongere zuster jonkvrouw Jacoba Elisabeth van Foreest, in een adellijk milieu ingetrouwd. Aldus de meest vermelde biografische gegevens; inderdaad geen woord over Beets en slavernij.

In de jaren zeventig van de vorige eeuw werd er weliswaar aandacht besteed aan het koloniale aspect in "De familie Kegge" (Bel 2000: 387) maar die verdween daarna weer geheel. In Schenkeveld-Van der Dussen (1993) wordt uitgebreid aandacht besteed aan Beets en zijn *Camera Obscura*, waarvan met name "De familie Stastok" aan de orde wordt gesteld, maar we vinden er geen bijzonderheden over de koloniale Kegge. In Van den Berg & Couttenier (2009) wordt Beets genoemd als lid van de Hollandsche Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen waar door middel van voordracht de welsprekendheid naarstig werd beoefend, als *angry young man* door zijn medewerking aan het tijdschrift *De Muzen*, als propagandist van de moderne verhalend-descriptieve poëzie, als medewerker van het voor veel *rumor in casa* zorgende *De Gids*, als redacteur van de *Muzen Almanak*, als auteur van de uitgebreid besproken romantische poëzie en het "schets- of genre-realisme" met zijn "gedetailleerde beschrijvingskunst en humoristische afstandelijkheid" in de *Camera Obscura*, waarbij "De familie Kegge" kortweg "simpel en vlak van intrige" genoemd wordt (Berg 1998: 250). Maar geen woord over Beets en het slavernijprobleem. Bel (2000: 377) merkt op dat in de standaardeditie door W. van den Berg (1998) eveneens niets te lezen valt over de koloniale achtergrond van "De familie Kegge."

Dominee Beets speelde een belangrijke rol in het literaire leven van zijn tijd, maar hij toonde ook maatschappelijke verantwoordelijkheid door lid te worden van de anti-slavernij-beweging, een aspect dat Martinus Arion dus tot zijn ergernis nergens tegenkwam. Maar waar hij zich nog meer aan stoorde is het nooit vermelde gegeven dat dominee Beets “minstens drie redevoeringen [...] tussen 1847 en 1860 voor de zending heeft gehouden over de afschaffing van de slavernij, die het juiste complement vormen op zijn satirische aanval op de nieuwe plantersaristocratie in de familie Kegge” (Martinus 2009: 80-81). Het betreft *Des christen schuld aan den heiden* (1847), *Des heidens loon aan den christen* (1850) en *De bevrijding der slaven* (1857). De eerste twee delen bevatten een pleidooi voor zendingswerk, waarvan alleen de eerste, *Des Christen schuld aan de heiden*, passages tegen de slavernij bevat. In de derde publicatie worden abolitie – afschaffing van het systeem van slavernij – en emancipatie tot thema. Daarnaast zijn er ook nog minstens twee anti-slavernij-gedichten van Beets. Nergens wordt Beets herinnerd als voorstander van de abolitie en emancipatie van de door Nederland tot slaaf gemaakte in De West. Een door Said bepleite “contrapuntal reading” vraagt daarom aandacht voor “De familie Kegge” en vooral voor deze drie redevoeringen, die een aanvullend licht werpen op Nicolaas Beets als eloquent schrijver en als mens.

1. Kegge als parvenu

Hildebrands, “De familie Kegge” gaat, zoals de titel aangeeft over een gezin: vader, moeder, grootmoeder, dochter en nog zeven andere kinderen die nauwelijks enige rol spelen dan dat ze in de ogen van de verteller nogal ongeorganiseerd en vrijgevochten zijn in hun gedrag.

Jan Adam Kegge, geboortig uit de Nederlandse kleine middenstand, trok ooit, waarschijnlijk in de onaanzienlijke en feitelijk gehate positie als “blankofficier” (een witte Europese slavenopzichter of slavendrijver van eenvoudige afkomst, met een zeer kwalijke reputatie omdat deze voortdurend het vuile werk voor de plantage eigenaar moest opknappen in het drillen van de plantageslaven), naar de vóór de Franse Revolutie nog Nederlandse kolonie Demarary in het huidige Guyana in de West, waar hij zich door een handig huwelijk met “de laatste, de eenig overgeblevene” dochter van de eigenares van een suikerplantage omhoog werkte en tot rijkdom kwam, waardoor hij als veertiger naar het moederland kon repatriëren als een welgesteld man en zich in de stad R. vestigde met zijn uitgebreide gezin en een bediende die hij uit de kolonie naar het moederland had meegenomen – een *zwarte* bediende laat de verteller niet na telkens te vermelden.

Echtgenote Hanna trouwde toen ze zestien was en heeft weinig ontwikkeling. Ze is wat wereldvreemd, komt verlegen over, kent de Nederlandse taal slecht en kan in het Nederlandse (leef)klimaat maar moeizaam aarden. Ze is zo het type van de in de kolonie geboren en opgegroeide creoolse vrouw zonder enige ontwikkeling. De verteller heeft geen goed woord voor haar over. De grootmoeder E. Marrison kon niet alleen in de kolonie achterblijven en is meegegaan naar Nederland, waar ze in het grote huis met haar lievelingshond een teruggetrokken leven leidt. Over haar dochter en schoonzoon oordeelt ze:

Kegge is een goed mensch! [...] Hij is goed, hij is hartelijk, hij is week. Maar hij is vol valsche schaamte; hij wil nooit met een traan gezien worden. Hij verdrijft zijn beter gevoel door luidruchtigheid. Toen hij Hanna trouwde was zij een speelsch kind, dat met zes jonge honden door de plantage liep. Hij heeft haar niet ontwikkeld, niet geleid, zij ziet hem naar de oogen, zij richt in alles zich naar hem; onder zijn invloed durft zij niet anders zijn dan *hij*¹ zich voordoet. (Berg 1998: 197)

De door haar vader verwende zeventienjarige dochter Henriette is een West-Indische brunette met een vurig karakter. Ze is de personificatie van de een eeuw later in de literatuur zo bekende type van de vurige sensuele mulattin, die het hoofd van menig witte man op hol kan laten slaan. Zelf is ze niet ongevoelig voor de attenties van de veel oudere charlatan Van der Hoogen. Zij heeft twee jaar in Arnhem op kostschool gezeten maar haar vader heeft haar thuis gehaald omdat al dat studeren toch maar onzin is. Wel speelt ze piano en treedt ze op voor het lokale stedelijke publiek. Dan was er nog de zoon William die in Leiden rechten studeerde maar die overleed aan "zenuwzinkingkoorts," typhus (Beets 1888). Hij fungeert als de intermediair tussen de ik-verteller - Hildebrand - en de familie Kegge omdat deze oudere studiegenoot en buurman hem tijdens zijn ziekte opzoekt, waarna hij later wordt uitgenodigd bij de familie te komen logeren. Het is via Hildebrand en via zijn perspectief dat we als lezers een beeld krijgen van de familie en wat zich rond dit gezin in de novelle afspeelt. De verteller creëert zijn beeld viervoudig door de uitvoerige beschrijvingen van zowel het uiterlijk als het karakter van de personages in hun fysieke en sociale leefmilieu.

De Nederlandse Jan Adam Kegge wordt door de verteller beschreven als een welgedane veertiger, bruin gekleurd door de zon, vrolijk en joviaal, die zich op zijn welstand uiterlijk niet weinig laat voorstaan. De West-Indische echtgenote is klein, veel jonger dan haar man, aanmerkelijk bruiner dan dochter Henriette en bepaald geen schoonheid - "in Europese ogen" voegt de verteller daar veelbetekenend aan toe. Ze is bovendien verlegen en weinig spraakzaam. De zeventienjarige Henriette wordt beschreven als een mooi meisje met prachtig

¹ Alle cursiveringen zoals in de brontekst.

donkere en vurige ogen met lang krullend haar en een tropisch weelderig negligé, met een veel blanker voorkomen en daardoor in Europese ogen mooier dan haar moeder. De ongeveer zestigjarige West-Indische grootmoeder tenslotte is nog veel bruiner dan mevrouw Kegge, eenvoudig maar smaakvol gekleed volgens haar stand, indrukwekkend en vol innerlijke beschaving.

Door het huwelijk met de Nederlander Kegge werd het blanke bloed versterkt, zodat Henriette niet meer dan een achtste West-Indisch bloed in zich kan hebben: de schone mulattin, heel wat "schoner" in de ogen van een Europeaan dan de moeder met haar kwart West-Indisch bloed – zoals de verteller bij de eerste kennismaking meteen opmerkte.

Het zal duidelijk zijn dat de verteller hier vanuit de witte beschouwer de hele clichékast opentrekt tegenover de niet-blanke in de kolonie. Nergens worden de types tot karakters.

De ik-verteller Hildebrand werkt in "De familie Kegge" vooral met de stijlfiguur van de antithese. Hij zet daarbij niet alleen het uiterlijk en het karakter van de positieve personages tegenover de negatieve, maar versterkt dit door de beschrijving van hun fysieke en sociale omgeving. Zo zijn de beschreven personages types, geen karakters. Ze zijn óf goed óf slecht, men is parvenu of aristocraat – dit laatste zo niet sociaal-economisch dan toch in de geest. Het gedrag is echt of aanstellerig. Karakter en karakterloosheid staan tegenover elkaar, oprechtheid staat tegenover vleierij. De uitvoerig beschreven huizen en interieurs zijn deftig of voornaam of protserig, uiterlijk vertoont staat tegenover innerlijke beschaving.

Kegge en zijn vrouw hebben elf kinderen gehad, maar er vier verloren door een miskraam, een kind dat dood bij geboorte was en daarna "is er weer eentje dood; dat werd door een beest van een negerin vergeven op zijn anderhalf jaar" (Berg 1998: 165). Jan Adam Kegge praat niet over zijn gestorven veelbelovende zoon William, maar zoekt wel meteen de vriend – Hildebrand – op om te weten te komen onder welke omstandigheden zijn zoon gestorven is. Hij blijkt aan het einde van het verhaal toch een ruwe bolster met een blanke pit als hij plotseling – evenals zijn vrouw – blijkt geeft wel degelijk aan zijn zoon te denken:

'Hoe oud zou William nu al geweest zijn?' vroeg hij op wat zachter toon, dan waarop hij anders gewoon was zich te doen hooren. 'Eenëntwintig,' antwoordde mevrouw Kegge. Het oogenblik van treurig nadenken duurde niet lang voor den bewegelijken vader; maar wie zal zeggen, hoe veel smart dit enkele oogenblik in zich bevatte. (Berg 1998: 231)

De van eenvoudige klein-burgerlijk afkomstige nicht Saartje de Groot wordt scherp tegenover Henriette geplaatst in de beschrijving waarbij uiterlijk en innerlijk karakter samenvallen in haar persoon. Bij de familie Kegge brengt ze graag een bezoek aan de grootmoeder, een bezoek dat door deze op prijs wordt

gesteld. Ook thuis voelt ze zich op haar gemak. Ze is een volkomen harmonische, nog onschuldige meisjesfiguur. Ze is volkomen zichzelf. Terloops meldt de verteller dat de gediensige Saartje "een groote gunsteling van den heer Kegge was, en in het huishouden groote diensten bewees" (Berg 1998: 209). De hele familie De Groot is eenvoudig en in al die eenvoud volkomen oprecht. Neef en nicht De Groot zijn zichzelf gebleven, Kegge en zijn gezin zijn door de in de kolonie verkregen welstand, van hun familie vervreemd.

Ook een andere jonge Nederlandse vrouw, Suzette Noiret, dochter van een weduwe, die op een hofje woonde, is zo'n positief beschreven personage, zowel naar uiterlijk als naar innerlijk. Ze is drieëntwintig en haar moeder voor wie ze zorgt vijftenzestig.

Scherp tegenover deze twee zo positief getekende jonge vrouwen staan de "charmante" Van der Hoogen en zijn kompaan Bout. In zijn aversie tegen deze personen tekent de verteller ze negatief in respectievelijk overdadig verzorgd uiterlijk en guurheid van verschijning. Van der Hoogen is de zoon van een logementhouder te Amsterdam. Hildebrand beschrijft zijn fatterige uiterlijk en zijn overdreven gedrag uitvoerig negatief. Het uiterlijk van zijn ruim dertigjarige "buikige" vriend Bout is zo mogelijk met nog meer scepsis beschreven, als onbeschaamd, geveinsd en zinnelijk. Het moge duidelijk zijn dat deze twee mannen in de novelle een niet zeer positieve rol spelen: de ene is een "womanizer" die het op zowel Henriette als Suzette gemunt heeft, maar die door toedoen van Hildebrand ontmaskerd wordt, de ander probeert een jongeman het land uit te werken door deze een baantje in de kolonie aan te bieden, om daarmee zijn "vriend" Van der Hoogen een dienst te bewijzen.

Tegenover de parvenu en de charmeur staat de echte aristocratie in de personen van Van Nagel en freule Constance. Van Nagel is een voornaam edelman, freule Constance een mooie jonge vrouw van achter in de twintig jaren, met een edel voorkomen. Van der Hoogen geeft ten huize van de Kegges steeds hoog op van zijn goede betrekkingen met deze adellijke personen maar blijkt in de praktijk door dezen op afstand te worden gehouden, omdat die zijn pose natuurlijk doorzien. Deze afwijzing staat in schrille tegenstelling tot de Kegges die zich door zijn vleierijen laten imponeren. Ze zijn niet in staat valsheid van echtheid te onderscheiden. Van der Hoogen spreekt steeds van de familie "van Kegge." Dat staat kennelijk wat deftiger. Als de "charmante" tenslotte van zijn voetstuk valt, oordeelt de moeder nog dat ze hem toch altijd zo'n "beleefd" mens gevonden heeft: "Hij heeft *mij* nooit iets misdaan. *Ik* kom er rond voor uit, dat het *mij* spijt, dat hij niet meer komen zal" (Berg 1998: 230). Dit citaat is overigens niet het enige vrouwonvriendelijke in het verhaal. Later blijkt nog dat een vrouw zich pas gunstig ontwikkelt door de leiding van haar man.

De fysieke omgeving van de personages versterkt de karaktertekening van de personages: de nonchalante slordigheid en protserige overdaad van de Kegges, tegenover de verstilde voornaamheid van het vertrek van de edelman Van Nagel, en dat weer afgezet tegen de rommelbende in het privé domein van de charmante Van der Hoogen, die kennelijk alleen buitenshuis een verzorgde indruk belangrijk vindt, maar thuis in wanorde leeft. Ook hier is de antithese het dominerende stijlmiddel om het gewenste effect te bereiken, waarbij pronkzucht tegenover goede smaak gesteld wordt.

Als Hildebrand komt logeren wordt hem de familie en het huis in alle glorie getoond. Maar "in zijn trotsch belijden dat hij een parvenu was, was misschien even veel spijt als oprechtheid" (Berg 1998: 170) als hij zegt:

Dit is nu mijn huis, dit mijn vrouw, dit mijn oudste dochter, en straks zul je al de kinderen zien, niet waar, Hanna? Dan ken je hier de taal en de spraak zoo wat. Je moet maar denken, wij in de West zijn familiaar. In Europa is men vrij wat stijver. Je hebt hier adellijke heeren en groote hanzen; daar behoor ik niet toe; waarachtig niet; ik ben niet van adel, ik ben geen groote hans; ik ben een parvenu, zoo je wilt. (Berg 1998: 164)

Als hij met Hildebrand gaat rijden in de stad gedraagt hij zich ronduit proleterig door met niets en niemand op straat rekening te houden en zijn koetsier de opdracht te geven zo hard en lawaaiig mogelijk voort te denderen. Dat levert hem misprijzen van de voorbijgangers op, terwijl een straatjongen hem bespot met een racistisch commentaar op de palfrenier: "den zwarten lakei achterop, die met onbewegelijke plechtigheid zat rond te kijken, en iedereen eerbied inboezemde, behalve den boven alle vooroordeelen verheven straatjongen, die hem nariet: 'Mooie jongen, pas op, hoor! dat de zon je niet verbrandt!'" (Berg 1998: 179).

De jonge uit Demarary afkomstige student William blijkt nogal eenzaam in de studentenstad Leiden. Bij zijn begrafenis kan men bovendien nauwelijks landgenoten van hem traceren. De familie Kegge heeft na haar repatriëring weinig aanspraak, waardoor de logeerpartij van Hildebrand heel welkom lijkt. Ze vindt ondanks de verworven rijkdom geen aansluiting bij de aristocratie en vermijdt het contact met de burgerij. Henriette vindt "de menschen [...] hier verschrikkelijk stijf; het zijn allemaal coteries, waar men niemand in opneemt. Daar zijn nog wel families genoeg, die gaarne met ons zouden omgaan, maar... die conveniëeren ons weer minder" (Berg 1998: 168). Dochter Henriette schaamt zich voor het gedrag van haar vader en wil ook geen contact met haar eenvoudige Nederlandse familie.

De houding tegenover het moederland dat alleen voor de vader een remigratie naar het land van de jeugd is, is van de overige familieleden ronduit negatief. Het

land komt koud en gesloten over. De moeder vindt het land koud en nat, de mensen stijf en gierig en de huizen tochtig. De grootmoeder noemt zichzelf niet geschikt voor dit land.

"Mijn vader was een Engelschman, maar mijn moeder een Westindische van ouder tot ouder, eene inboorlinge. De lucht is mij hier te laf, de zon te flauw! Zoo gij wist wat het mij gekost had de West te verlaten. Maar mijn eenig kind, en het graf van mijn kleinkind trokken mij hierheen. Ook wilde men mij niet alleen achterlaten" (Berg 1998: 197).

Door het verhaal heen komen steeds weer kleine trekjes van de sociale positie van de koloniale parvenu aan de orde. De verteller maakt gebruik van uiterlijkheden om de personages te karakteriseren, zoals bijvoorbeeld zijn van de Europese afwijkende eetgewoontes, uit en thuis. Hildebrand uit kritiek op de on-Europese opvoeding van de kinderen, hun kleding, hun gedrag, hun lawaai, het lang mogen opblijven en het in gezelschap van ouderen door de vader te worden aangemoedigd alcohol te gebruiken. Het zijn enkele voorbeelden uit een gezin dat wordt afgeschilderd als een huishouden van Jan Steen.

In het aan Hildebrand toegewezen slaapvertrek vinden we de gebruikelijke koloniale souvenirs in de vorm van Indiaanse bogen en een dozijn "wie weet hoe vergiftige pijlen."

Het in de ogen van de verteller overdreven pronken met de verworven rijkdom betekent impliciete kritiek op de parvenu. Dat Kegge zijn luxe rijtuig wil versieren met een wapen levert hem zelfs kritiek op van de grootmoeder, die voorstelt er alleen maar J.A.K. op te laten zetten. In zijn streven om meer te schijnen dan hij is heeft Kegge een uitgebreide en luxe bibliotheek in een aparte bibliotheekkamer ingericht, waarin "de beste werken" in een luxe editie voorkomen, maar Kegge gaat er roken en houdt er zijn siësta na het eten.

Henriettes deelname aan een plaatselijke muziekavond biedt Kegge een uitgelezen mogelijkheid luidruchtig te gloriëren op cultureel gebied. Het pianospel van Henriette maakt indruk op het aanwezige publiek. Maar roddel en achterklap vergezellen het succes als enkele aanwezige dames de sociale status van de familie kritiseren. Ze zijn op de hoogte van de eenvoudige kom-af van Adam Kegge. Daartegenover plaatst de verteller de oprechte eenvoud van neef en nicht De Groot die zichzelf zijn gebleven en die geen illusie van stand hebben op te houden.

Hildebrand maakt ter sociale karakterisering van zijn personages gebruik van diverse taalregisters, zoals de jovialiteit van de heer Kegge, nog voordat Hildebrand de man persoonlijk heeft ontmoet. De charmante Van der Hoogen bedient zich van wel heel particuliere vleierijen in zijn aanstellerig taalgebruik, waartegenover de eenvoud van taal in de familie De Groot en die van Suzette Noiret, evenals de voornaamheid van baron Van Nagel en zijn dochter Constance

schril afsteken. Ook hier weer de antithese in een typering op basis van zwart-wit tegenstellingen waarin weinig tinten grijs te bespeuren vallen.

Omdat na een halve eeuw de *Camera Obscura* voor veel lezers nogal wat duistere uitdrukkingen bevatte, publiceerde Nicolaas Beets zijn *Na vijftig jaren*, een “soort van Clavis Hildebrandiana” zoals hij het zelf noemde, waarin hij “nodige en overbodige opheldering” verschaftte, zoals de ondertitel luidde. (Beets 1887, tweede herziene druk 1888). De auteur had nogal wat kritiek op zijn schrijfstijl ondervonden en verdedigde zich nu tegen zulke commentaren als de “beleefde verwondering, dat hij juffrouw Kegge, door alle uitgaven heen, nog maar altijd *converseeren*, en haar cacatoe, voor haar naaldekoker beducht, nog maar steeds soldaatsgewijs “met kleine pasjes, naar het verwijderdste gedeelte van zijn kruk *retireeren* liet” (Beets 1887: 119-128).

2. Koloniale toestanden

Er wordt in het verhaal niet vaak – anders dan de lezer misschien zou verwachten – gerefereerd aan koloniale bijzonderheden. Als Kegge aan het begin van het verhaal zijn gezin aan Hildebrand voorstelt zegt hij over de dood van een van zijn jongens, dat die werd vergiftigd. In Kegges eigen woorden: De jongen werd door een “beest van een negerin vergeven op zijn anderhalf jaar” (Berg 1998: 165). Hier vervalt hij door zijn taalgebruik weer tot het niveau van de slavendrijvende blankofficier die hij eens was.

Een keer vertelt Henriette over het leven op de plantage, “het huis en de paarden en de slaven” – in één adem, in die volgorde: “In den loop van ons gesprek verhaalde Henriette mij wonderen van het huis en de paarden en de slaven, die de familie in de West had. Een slaaf voor den zakdoek, een slaaf voor den waaier, een slaaf voor het kerkboek, een slaaf voor den flacon” (Berg 1998: 170). Er blijkt het grote verschil tussen de plantageslaven met hun harde werk op het land en de positie van de huisslaven die evenwel voortdurend het humeur van de witte eigenaar moesten zien te verdragen.

Hildebrand die toch graag de handeling van commentaar voorziet, laat hier de mogelijkheid liggen het systeem van slavernij kritisch aan de orde te stellen. Meer uitgebreid komt het worden uitgezonden naar de kolonie aan de orde, in het eerst nog meer in het algemeen maar daarna specifiek betreffende een bepaalde persoon die het land moet worden uitgewerkt zoals Van der Hoogen en zijn kompaan Bout dat willen. Hij is een concurrent voor de avances van Van der Hoogen bij Suzette Noiret. De twee jongelui zijn verliefd, maar Suzette vindt dat haar verantwoordelijkheid eerst en al bij haar oude moeder ligt en

daarom legt ze haar verliefdheid het zwijgen op door de jongeman op afstand te houden. Van de Hoogen probeert de jongeman het land uit te werken en hem tot blankofficier in de kolonie te "bevorderen." In een twistgesprek tussen Bout en Van der Hoogen, waarbij de eerste de laatste kritiseert over zijn aanranding van Suzette Noiret, hoort Hildebrand meer van deze affaire. Hildebrand neemt het daarom op zich om de jongeling voor deze stap te behoeden. In een bezoek aan de invloedrijke baron Van Nagel wordt de zaak uiteindelijk beklonken. De verteller geeft hier een staaltje van het ronselen van kandidaten voor de kolonie en de valse voorwendzelen en voorspiegelingen die daarbij plaatsvinden. Wat vervolgens opvalt is dat Hildebrand de jongeman behoedt voor een vertrek naar De West.

Zowel de grootmoeder en de moeder spreken met zekere nostalgie over het voor hen aangename leven in de kolonie, maar brengen nergens naar voren dat dit aangename leventje gebaseerd was op het werk van de tot slaaf gemaakten op de suikerplantage.

De verteller laat hier opnieuw de mogelijkheid tot enige beschrijving, laat staan kritische beschrijving, van het slavenleven liggen – terwijl hij overigens toch voortdurend gul uitweidt over Nederlandse leefwijzen. De Caribische huisbediende is weliswaar aanwezig maar krijgt evenmin aandacht. Hij zegt zelf niets en aan hem wordt evenmin een woord besteed.

Hildebrand wordt met zijn *Camera Obscura* in de Nederlandse literatuur wel tot de romantische humoristen gerekend en dat is ook wel juist, maar het betreft wel een sterk didactisch humorisme, dat zelfs niet vrij is van Nederlands paternalisme en chauvinisme: Henriette trouwt een verstandige kapitein der rijdende artillerie die een positieve invloed op de hele familie blijkt te hebben. De moeder blijft de dame die ze is, de grootmoeder is gestorven en volgens haar wens begraven bij haar kleinzoon.

Een in Demarary rijk geworden planter keert met zijn talrijke gezin en bedienden terug naar Nederland. Maar hoewel hij nu geld heeft om daarmee "stand te kunnen ophouden" weet hij van zich zelf dat hij slechts een parvenu is en dat hij zich nooit bij de lokale aristocratie kan voegen. De omhooggevallen West-Indische planter is wel rijk maar bezit geen cultuur. Hij verbergt dat achter "allemaal gekheid" en kritiek op de "grote hanzen en adellijke heren" en zijn luidruchtig joviale optreden dat echter van weinig innerlijke beschaving getuigt.

Wel zijn er elementen die impliciete kritiek bevatten zoals het uitzenden naar De West van in Europa mislukte personen of personen die men kwijt wil. Over slavernij wordt nergens uitgeweid, het leven van de plantage eigenaren op de plantage wordt daarentegen wel – zij het kort – enkele keren nostalgisch geprezen.

Is dit kritiek op het koloniale systeem? Nee, niet noodzakelijk of beter gezegd: duidelijk niet! Het is eerder kritiek op de onbeschaafdheid, ongemanierdheid en

cultuurloosheid van de parvenu in het algemeen dan van de koloniaal, getuige de personages Saartje en Suzette in het positieve en de charmante Van der Hoogen in het negatieve.

Het gaat Hildebrand in “De familie Kegge” niet in de eerste plaats om kritiek te leveren op het koloniale systeem en de slavernij. Zijn optiek ligt elders. Een lange uitweiding van Hildebrand bevat de essentie van de novelle:

Er zijn in iedere stad huisgezinnen die volstrekt niet georiënteerd zijn in hunne eigenlijke plaats en standpunt; familiën zonder familie die den neus optrekken voor den eenvoudigen, den deftigen burger, wiens vader en grootvader ook eenvoudige en deftige burgers waren, maar verbaasd staan dat de eerste kringen hen niet met open armen ontvangen. Lieve menschen! van waar komt u deze aanmatiging? (Berg 1998: 168)

Dat gaat nog een tweetal pagina's zo door, waarna de verteller deze tirade toepast op de familie Kegge als *pars pro toto* voor elke parvenu en diens streven:

Het bleek mij in dit schemeruur dat de schoone Henriette zich met deze ongelukkige eierzucht pijnigde. Mevrouw kende ik nog niet; maar mijnheer, schoon alles brusqueerende wat groot en hoog was, sprak mij veel te veel van adellijke heeren en groote hanzen, dan dat ik hem niet van eene heimelijke jaloezie verdacht zou hebben. In zijn trotsch belijden dat hij een parvenu was, was misschien even veel spijt als oprechtheid. (Berg 1998: 170)

Maar deze kritiek geldt niet alleen de koloniale parvenu maar elk personage in het verhaal dat zich als meer voordoet dan in werkelijkheid te zijn, met als culminatiepunt de charmante schurk en klaplopende niets presterende Van der Hoogen. Daartegenover – opnieuw die antithese – staat de sympathiserende beschrijving van die personages die oprechte eenvoud uitstralen, zoals Saartje de Groot en Suzette Noiret, maar ook knecht Barend in de bloemisterij. Zo gezien is “De familie Kegge” een pleidooi voor eenvoud, echtheid en oprechtheid.

Hildebrand kadert het koloniale gegeven in een bredere visie in op mensen in het algemeen, ook in Nederland, die meer willen lijken dan ze zijn. Wil dat zeggen dat iedereen nu maar tevreden moet zijn met de positie die hij heeft? Nee, opnieuw niet noodzakelijk. Maar wel dat je als kleine middenstander e.d. niet minder bent en zeker niet minder gelukkig dan de welgestelde. Het is een aanklacht tegen degenen die uit onzuivere eierzuchtige motieven en niet door eigen verdienste van een dubbeltje een kwartje willen worden – maar die dat op die manier zoals zij dat aanpakken nooit zal lukken. De familie Kegge is aan de hand van de diversiteit van types een didactisch opvoedkundig pleidooi voor eenvoud, oprechtheid en daarbij behorende tevredenheid met wie je werkelijk bent en waarop je trots kunt zijn.

De door Edward Said voorgestelde "contrapuntal reading" werpt niet alleen nieuw licht op specifieke koloniale of imperialistische aspecten in bekend werk, zoals in "De familie Kegge," maar opent ook de ogen voor leemten in onze kennis omtrent onbekend werk dat aan de blik van de onderzoeker ontsnapte maar door de aandacht voor imperialistische aspecten juist wel aandacht krijgt.

Desondanks is het uitzonderlijk dat een 19^e eeuwse Nederlandse auteur zo expliciet de koloniale parvenu gebruikt in zijn literaire werk, de "lichtgewicht figuren, die zich met arbeid van anderen in een handomdraai in de koloniën wisten te verrijken om daarna in het moederland een air van grand seigneur aan te nemen" volgens Martinus Arion (2009: 80), waar voor overige Nederlandse auteurs kolonialisme, plantages en slavernij nooit of niet meer dan impliciete aandacht krijgen. Het koloniale probleem en meer specifiek dat van de slavernij, blijft Nicolaas Beets bezighouden. Waar slavernij in "De familie Kegge" nog niet meer dan motief is, wordt het later thema in enkele redevoeringen van Nicolaas Beets, een in 1847 voor het Zeister Zendingsgenootschap, die vervolgens zijn culminatiepunt vond in een redevoering, "gehouden in openbare vergaderingen van de Nederlandsche Maatschappij tot Bevordering van de Afschaffing der Slaverny," gepubliceerd bij de Haarlemse Erven F. Bohn in 1856, zwager van de spreker.

"Contrapuntal reading" resulteert – zoals we aan de hand van "De familie Kegge" zagen – in relatief milde kritiek op het clichématige somatisch normbeeld van de Nederlander ten opzichte van wie deze als buitenstaander beschouwt en op het gedrag van de gerepatrieerde koloniale parvenu, maar culmineert bij Beets in de abolitie-redevoeringen, die het fundament van het imperialisme en kolonialisme aantasten, dat immers gebouwd is op plantages en slavernij, op absolute witte dominantie tegenover zwarte rechteloosheid en onderwerping.

Nicolaas Beets stond in zijn aandacht en protest tegen het verouderde en onmenselijke systeem van de slavernij er niet alleen voor, noch was hij de eerste. In de laatste decennia voor de abolitie werd de roep om de afschaffing van de slavernij steeds algemener en steeds sterker. Harriet Beecher Stowe: *Uncle Toms Cabin: Or Life among the lowly* (1852) werd na de bijbel het meest gelezen boek in de 19e eeuw. Een jaar later publiceerde J. Wolbers: *De slavernij in Suriname: Of dezelfde gruwelen der slavernij, die in de "Negerhut" geschetst zijn, bestaan ook in onze Westindische koloniën!* (1853) En weer een jaar later verscheen het bekende werk van W.R. baron van Hoëvell: *Slaven en vrijen onder de Nederlandsche wet* (1854). Slavernij en emancipatie waren in brede kring topics van de dag geworden. Koning Willem III stelde op 29 november 1853, bij besluit Nr. 66, een Staatscommissie in die zich moest buigen over het vraagstuk om tot afschaffing van de slavernij te geraken. Een van de ondervraagden was pastoor J.J. Putman

die van 1838-1853 in de parochie Santa Rosa op Curaçao werkzaam was geweest en die zonder meer pleitte voor directe en volledige abolitie.

Hoe heeft Nicolaas Beets zich behalve zijn “bekering” van zijn romantische “zwarte tijd” voor een tweede keer bekeerd tot de verdediging van de “zwarte medemens,” de tot slaaf gemaakte? Heeft hij een antenne voor de tijdgeest gehad? Is er in zijn persoonlijke leven iets voorgevallen dat hem tot die tweede bekering gebracht heeft? Het lijkt het meest waarschijnlijk dat het Beets’ aandacht voor en deelname aan de religieuze opwekkingsbeweging van de protestants-christelijke Réveilbeweging van invloed geweest is, die zijn ogen geopend heeft voor de misstanden van de slavernij. De internationale Réveilbeweging (1815-1865) kreeg in 1826 een Nederlandse pendant onder leiding van Willem Bilderdijk, waarbij Isaäc da Costa, Groen van Prinsterer en anderen zich aansloten. In 1842 – twee jaar nadat Beets zijn familie Kegge had geschreven – besloten aanhangers tot de oprichting van een anti-slavernij beweging. In de loop van de jaren veertig en vijftig kwamen er diverse abolitiegenuootschappen bij en werd de discussie over abolitie en emancipatie principiëler en feller. Dominee Nicolaas Beets zet in die sfeer al zijn retorische talent als predikant in om het onrecht van de slavernij en de onderdrukking van de tot slaaf gemaakte aan te klagen.

3. Het slavenjuk is verbroken!

In zijn voor het Zeister Zendingsgenuootschap gehouden redevoering “Des Christens schuld aan de heidenwereld” (1847) wijst Nicolaas Beets in een vlammend betoog op het werk van de zending en op dat van de Herrnhutters in het Caribisch gebied in het bijzonder, omdat “in het jaar 1731 een arme negerknaap, in West-Afrika geboren, naar de West-Indiën als slaaf verkocht, in het hart van Duitschland, aan de hand van den Graaf VON ZINZENDORF, de vergadering uwer gemeente binnentrad, en daar, in de hollandsche taal, voor zijne verdrukte volksgenuooten pleitte!” Het betekende het startpunt van de zending van de Broedergemeente onder de tot slaaf gemaakten in West-Indië. Beets klaagt de koloniale rol van Europa wereldwijd aan en pleit voor mondiaal actief zendingswerk, maar ik beperk me hier tot de passages over het Caribisch gebied, waarvan enkele voorbeelden en citaten rond het protest tegen het kolonialisme en de slavernij.

Zending en beschaving gaan hand in hand, maar in plaats van het evangelie te verkondigen heeft de blanke

Den olijfkleurigen en den zwarten onder de brandende zon, op een verschroeide aarde voor zich doen arbeiden, voor zich doen kruipen, voor

zich doen bloeden; hy heeft den koperkleurigen van zijne akkers en weiden verjaagd. Hy heeft den naam van het christelijk Europa stinkende gemaakt in Azië, in Afrika, in Amerika, en op alle de eilanden. Hy heeft den naam van CHRISTUS doen lasteren door alle de heidenen, die hem hebben gehoord. Hy heeft de heidenen gebracht brandewijn, opium en de afschuwelijkste ziekten. Hy heeft met hunne vrouwen ontucht gepleegd onder elken groenen boom. Hy heeft hen met glaskralen verleid hunne kinderen te verkoopen. Hy heeft gezegd: zy zijn schapen der slachting; zy zijn een apenras dat geen ziel heeft, zy zijn duivelen, die niet *mogen* bekeerd worden.[...]

Wy gedenken de eerste gruweldaad van Europa in Amerika, als de vaan der Christenen een moordvaan was, als duizenden, die zich als kinderen met stokjens verdedigden, voor slagzwaarden en vuurwapenen vielen. Spanjaarden wedden voor een spel, wie in de minste slagen een onschuldigen inboorling in stukken zou houwen.

Wy gedenken Europaas tweede gruweldaad in hetzelfde werelddeel, als zy duizenden van negers, als slachtvee in schepen geladen, en met ketens overladen, van Afrikaas kusten derwaarts overbracht, om met hun zweet en bloed en tranen te woekeren. Tot voor vijftig jaren had zy zich over ruim twee millioen negerslaven uitgestrekt. Alleen tusschen de jaren 1823 en 1832 liepen niet minder dan 325 erkende slavenhaalders uit de haven van Havannah, naar Afrikaas kusten; van dezen kwamen er 236 terug, en brachten 100.000 slaven aan; de overige 89 waren op zee genomen of vergaan. De arme zwarten die hun dood in de golven vonden, waren zeker de ongelukkigsten niet! (Beets 1848: 7-8)

Dat zijn niet mis te verstane bewoordingen, waar de dominee alle retorische kunstgrepen hanteert om zijn felle aanklacht kracht bij te zetten. Wat daarbij opvalt is de relatief vroege datum van 1847 van zijn aanklacht – zeven jaar na het schrijven van "De familie Kegge," vier jaar voor de publicatie daarvan.

Des Christen schuld is als felle aanklacht tegen slavenhandel en slavernij nog ingebed in een pleidooi voor actief wereldwijd zendelingschap, maar negen jaar later, zal hij de slavernij en de emancipatie tot thema maken in zijn redevoering *De bevrijding der slaven*. Hierin benoemt hij de emancipatie als een nationale zaak, als "eene vaderlandsche aangelegenheid, uit een maatschappelijk, uit een zedelijk, uit een godsdienstig oogpunt van het uiterste gewicht" want "voor niet minder dan veertigduizend onzer medemenschen behelst zy de grootste lotwisseling, welke hier op aarde den sterveling kan te beurt vallen." Verderop vat Beets zijn drievoudige argumentatie nogmaals samen als "eene zaak door de Menschlievendheid terecht gewenscht; door de Beschaving gevorderd; door den Geest des Christendoms bevolen."

Vanuit het eerste argument, dat der menslievendheid, concludeert hij: "Zoo lang de Vrijheid het hoogste en dierbaarste goed des menschen zijn zal, zal de Slaverny zijn diepste vernedering en zijne vreeslijkste ellende wezen." Vanuit beschavingsoogpunt noemt Beets diverse argumenten, zoals "God schiep het Negervolk; het Slaven volk is het maaksel van den mensch." Hij karakteriseert "het slavenstelsel uit zijnen aart" als "een beginsel van stilstand" want "door zijne enkele aanwezigheid wordt elke ontwikkeling onderdrukt, elke hervorming gestuit, alle leven gedood. [...]. Het lichaam van den zwarten mensch niet alleen, ook de geest des blanken gaat onder zijn juk gebogen." En ten derde, vanuit de christelijke geestesgesteldheid luidt het slotargument:

Verkondigt, heeft de Heiland der wereld gezegd, verkondigt het Evangelie aan alle creaturen; en van dien oogenblik af zijn Beschaving en Christendom alzoo vereenigd, dat de eerste niet meer mogelijk is zonder het laatste [...], nu daar onze oogen wijd geopend zijn voor het onmenselijke, menschvernederende, menschverdoovende der Slaverny, als zoodanig, ook zonder een harer bykomstige gruwelen, in deze heilige Godsworden het bevel tot hare Opheffing in onze gewetens hooren weergalmen [...] eerst:
 GEEN SLAVENHANDEL MEER ! daarna: EN OOK GEEN SLAVERNY! (Beets 1856: 10-11)

Nicolaas Beets vat zijn hechtgestructureerde pleidooi samen met de woorden: "Ik heb het vraagstuk van de opheffing der Slaverny beschouwd uit het oogpunt der Menschlievendheid, der Beschaving, des Christendoms. Menschlievendheid moest haar wenschen; Beschaving haar vorderen; de Geest des Christendoms dringt er toe en beveelt haar" (Beets 1856: 10-11).

4. Poëzie

Ook in dichtvorm protesteerde Beets nog tegen de slavernij, zij het slechts zijdelings in twee gedichten temidden van zijn overweldigend poëtische oeuvre. Maar ze bevestigden het onvoorwaardelijke protest dat ook in zijn redevoeringen opklonk. Inhoudelijk sluiten ze aan bij de religieuze anti-slavernij motivering van de Réveilbeweging. Er is geen menselijk gelijk zonder vrijheid, ook voor de tot slaaf gemaakte.

"Een lied om bevrijding 1853 – Negen jaar later verhoord"

Laat de ketens vallen!
 Breekt, verbreek het juk!
 Vrijheid is voor allen
 Noodig tot geluk.

Menschelijke harten,
Die dien schat besluit,
Brenge hem ook de zwarten,
Stelt niet langer uit.

Laat de ketens vallen!
Breekt, verbreek het juk
Vrijheid is voor allen
Noodig tot geluk.

Jezus is gekomen
Tot uw volk en huis
Zegen doet Hij stroomen
Van zijn kribbe en kruis.
Allen wil Hij nooden,
Stillen iedre pijn;
Laat zijn vredeboden
Vrijheidsboden zijn!

Laat de ketens vallen!
Breekt, verbreek het juk
Vrijheid is voor allen
Noodig tot geluk.

Hoort het lied der slaven
Ruischt van strand tot strand
Machtigen en braven
in zijn vrije land!
Laat ons weldra hooren
't Lied van de overzij
'Wij zijn vrij geboren
En wij maken vrij!'

Laat de ketens vallen!
Breekt, verbreek het juk
Vrijheid is voor allen
Noodig tot geluk.

(Nicolaas Beets: *Gedichten* Deel 3 Leiden: A.W. Sijthoff 1905, p. 114-116)

Met een dwingend viervoudig herhaald refrein wijst de dichter in de centrale strofe op het christelijke element van Jezus als Vredede, van zijn geboorte tot zijn dood (kribbe en kruis) maar "Laat zijn vredeboden" dan ook "Vrijheidsboden zijn!" De witte mens is vrij geboren, gun dat (voor)recht ook de zwarte mens door deze vrij te verklaren: "Wij zijn vrij geboren / En wij maken vrij!"

In "Nog een lied om bevrijding. Merkelijk korter dan het vorige" geeft hij de tot slaaf gemaakte zelf een stem, met dezelfde dwingende boodschap tot abolitie en emancipatie.

Och Neêrlands machtigen en braven!
 Verbreekt ons juk;
 Brengt, brengt uwe arme negerslaven
 Toch eindelijk, eindelijk uit den druk.
 Wij zijn wel zwarten,
 Maar hebben harten,
 Zoo goed als gij.
 En zoo uw harten beter zijn,
 Verlos dan de onzen van de pijn!
 Veel lijden wij.

(Nicolaas Beets: *Gedichten* Deel 3 Leiden: A.W. Sijthoff 1905, p. 114-116)

5. Tot slot

Edward Said's pleidooi voor "contrapuntal reading" biedt mogelijkheden Nederlandse canonieke werken opnieuw te lezen, waarbij zich nieuwe perspectieven openen op bekende auteurs en hun werken en waarbij blinde vlekken kunnen worden ingevuld. Nicolaas Beets (Hildebrand) als romanticus, als humorist en als de auteur van domineespoëzie was ook de auteur van geëngageerd werk, die een discussie aanging om te komen tot een onvoorwaardelijke afschaffing van de slavernij. Het is goed ons daar in 2014, honderdvijftig jaar na de afschaffing van de slavernij in het Koninkrijk der Nederlanden, rekenschap van te geven.

Bibliografie

- Beets, Nicolaas. 1848. *Des Christens schuld*. Haarlem: De Erven F. Bohn.
 _____. 1856. *De bevrijding der slaven*. Haarlem: De Erven F. Bohn.
 _____. 1888[1887]. *Na vijftig jaar; Noodige en overboodige opheldering van de Camera Obscura door Hildebrand*. 2 ed.-Haarlem: De Erven F. Bohn.

- _____. 1905. *Gedichten*. Deel 3. Leiden: A.W. Sijthoff.
- _____. 1998. *Camera Obscura*. Eds. W. van den Berg [et al.]. Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Gennep. (2 dln.). <<http://www.dbnl.org/tekst/beet005wvan01-01/>>.
- Bel, Jacqueline. 2000. "Mansfield Park versus de Camera Obscura: 'De familie Kegge' als koloniaal verhaal." *Literatuurwetenschap tussen betrokkenheid en distantie*. Eds Liesbeth Korthals Altes, Dick Schram. Assen: Van Gorcum. 377-387.
- Berg, Willem van den, Piet Couttenier. 2009. *Alles is taal geworden. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1800-1900*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Martinus Arion, Frank. 2009. "Multatuli: est-il tombé du ciel?" *Intimiteiten van het schrijven; essays*. Amsterdam: De Bezige Bij. 63-89.
- Said, Edward. 1994[1993]. *Culture and Imperialism*. 2 ed. London etc.: Vintage Edition.
- Schenkeveld-Van der Dussen, M. A. 1993. *Nederlandse literatuur, een geschiedenis*. Groningen: Martinus Nijhoff Uitgevers.

